

sosyoloji divanı

Yıl:1 Sayı: 2 Temmuz – Aralık 2013

ISSN: 2147-8902

Hakemli bir dergidir. Yılda iki kez yayınlanmaktadır.

DOSYA

KOMŞULUK

sosyoloji divanı

Yıl:1 Sayı: 2 Temmuz - Aralık 2013

ISSN: 2147-8902

Hakemli bir dergidir. Yılda iki kez yayınlanmaktadır.

Sahibi / Çizgi Kitabevi Adına: Ömer Arlı

Yazı İşleri Müdürü: Mahmut Arlı

Genel Yayın Yönetmeni: Seyfettin Kurt

Editör: Köksal Alver

Dosya Editörü: Ahmet Koyuncu

Yayın Kurulu: Ahmet Koyuncu, Erhan Tecim, Ertan Özensel, Ferhat Tekin, Köksal Alver, M. Hakkı Akın, M. Ali Aydemir, Mehmet Birekul, Seyfettin Kurt, Uğur Çağlak

Editör Yardımcıları: A. Zafer Sağıroğlu, Ahmet Gökçen, Ahmet Özpınar, Bedir Sala, Ejder Ulutaş, Emrah Başaran, Faruk Karaarslan, Fatih Uslu, Gökhan Bozbaş, Halime Ünalı, İbrahim Nacak, İslam Can, M. Cüneyt Özşahin, M. Derviş Dereli, Mehmet Uğraş, Öner Atay, Şeyma Akın, Tuba Coşandal, Zehni Özmen

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

İletişim: sosyolojdivani@gmail.com
www.sosyolojdivani.com

Baskı: Sebat Ofset - 0332 342 01 53

SN: 16198 - B.T: Aralık 2013

Cilt: Göksü Cilt Evi - 0332 342 02 07

Abonelik ve Sipariş

Çizgi Kitabevi

Sahibiata Mahallesi Mimar Muzaffer Caddesi

Helvacıoğlu Apt. No: 41/1 Meram Konya

Tel: 0332 353 62 65-66 Faks: 0332 353 10 22

www.cizgikitavevi.com

sosyoloji divanı

Danışma ve Hakem Kurulu:

- Prof. Dr. Abdullah Koçak (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Ahmet Taşğın (N. Erbakan Üniv.)
Prof. Dr. Bedri Gencer (Yıldız Teknik Üniv.)
Prof. Dr. Burhanettin Tatar (On Dokuz Mayıs Üniv.)
Prof. Dr. Hasan Ayık (R. Tayyip Erdoğan Üniv.)
Prof. Dr. Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniv.)
Prof. Dr. Mahmut Atay (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Mehmet Karakaş (Afyon Kocatepe Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa Aydın (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Ramazan Yelken (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet Sarı (Atatürk Üniv.)
Doç. Dr. Ali Utku (Atatürk Üniv.)
Doç. Dr. Enes Kabakçı (İstanbul Üniv.)
Doç. Dr. H. Hüseyin Bircan (N. Erbakan Üniv.)
Doç. Dr. İsmail Hira (Sakarya Üniv.)
Doç. Dr. Kenan Çağan (Afyon Kocatepe Üniv.)
Doç. Dr. M. Cengiz Yıldız (Bingöl Üniv.)
Doç. Dr. M. Kemal Şan (Sakarya Üniv.)
Doç. Dr. Necmettin Doğan (İstanbul Ticaret Üniv.)
Doç. Dr. Yusuf Adıgüzel (İstanbul Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Harmancı (N. Erbakan Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Sili (KTO Karatay Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Ferhat Tekin (N. Erbakan Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. M. Ali Aydemir (Selçuk Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Birekul (N. Erbakan Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Murat Şentürk (İstanbul Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Ö. Miraç Yaman (Yalova Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Susran E. Eroğlu (Selçuk Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Uğur Çağlak (N. Erbakan Üniv.)
- Prof. Dr. Abdullah Topçuoğlu (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Ali Rıza Abay (Yalova Üniv.)
Prof. Dr. Beylü Dikeçligil (Erciyes Üniv.)
Prof. Dr. Celaleddin Çelik (Erciyes Üniv.)
Prof. Dr. İsmail Coşkun (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Köksal Alver (Selçuk Üniv.)
Prof. Dr. Mazhar Bağlı (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Prof. Dr. Musa Taşdelen (Sakarya Üniv.)
Prof. Dr. Ömer Aytaç (Fırat Üniv.)
Prof. Dr. Talip Küçükcan (Marmara Üniv.)
Doç. Dr. Abdurrahman Aliy (İstanbul Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet Zeki Ünal (K. Mehmetbey Üniv.)
Doç. Dr. Alev Erkilet (Sakarya Üniv.)
Doç. Dr. Ertan Özensel (Selçuk Üniv.)
Doç. Dr. Hilmi Uçan (Afyon Kocatepe Üniv.)
Doç. Dr. Kadir Canatan (Yıldız Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Kubilay Akman (Bingöl Üniv.)
Doç. Dr. M. Hakkı Akın (Selçuk Üniv.)
Doç. Dr. Mustafa Orçan (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Doç. Dr. Vefa Taşdelen (Yıldız Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Yücel Bulut (İstanbul Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Koyuncu (N. Erbakan Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Erhan Tecim (Aksaray Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Lütfi Sunar (İstanbul Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. M. Murat Özkul (Balıkesir Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Harmancı (N. Erbakan Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Musa Öztürk (Mardin Artuklu Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Sıtkı Karadeniz (Mardin Artuklu Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Suvat Parin (Yüzüncü Yıl Üniv.)
Yrd. Doç. Dr. Zülküf Kara (Mardin Artuklu Üniv.)

İÇİNDEKİLER

5 **DİVAN KALEMİ** | Editör

DOSYA: KOMŞULUK

- 9 Ahmet Koyuncu | Gündelik Hayatta Komşuluk
23 Köksal Alver | Komşu Kimdir?
37 Mustafa Aydın | Dramdan Ütopyaya Komşuluğun Dönüşümü
55 Bekir Biçer | Komşuluğumuzun Tarihsel Serüveni
69 Celaleddin Çelik | Din ve Komşuluk
79 M. Ali Aydemir | Komşuluk ve Sosyal Sermaye
95 Abdullah Harmancı | Edebiyatta Komşuluk
115 Tuba Coşandal | Hatıralarda Komşuluk

SOHBET

- 131 Prof. Dr. Mahmut Atay ile Sosyoloji Sohbeti

KENAR KAYIT

- 141 Ömer Miraç-Bedrettin Kesgin | Muhafazakarlığın Aile Vurgusu ve Toki Uygulamaları
159 Ahmet Sarı-Cemile Akyıldız Ercan | Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi: Deneysel Bir Roman
177 Hüseyin Çil | Tarihi Romanların Sosyolojik İmkânı

HAYAT SAHNESİ

- 197 Seyfettin Kurt | Arzuhalci
203 Hilmi Uçan | Fes ve Toplum
211 Zeki Saka | Çaybaşı Camii ve Mektebi

KİTAPLIK

- 219 Ertan Özensel | Din Ekonomisi
223 Mahmut H. Akın | Sosyolojik Düşünce Geleneği
227 Erhan Tecim | Asi Şehirler
233 Mehmet Uğraş | Mahalle
237 Faruk Karaarslan | Durkheimi Anlamak
241 Ejder Ulutaş | Pantolonun Politik Tarihi
249 Halime Ünalı | Türkiye'de Popüler Roman
255 Nilüfer Öztürk | Bilimi Yeniden Okumak
259 İbrahim Nacak | Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi
265 Metin Eken | Sahanın Sesleri
271 Merve Çetin | Subliminal İşgal Üzerine

275 **ÖZETLER**

287 **YAZARLAR**

sosyoloji divanı mütevazı ama derin yürüyüşünü sürdürüyor. Yeni bir sayı ile bu yürüyüşü pekiştiriyor. Elbette, her ne olursa olsun bir yürüyüşün sancılı ve bereketli olduğunu bilerek. Güvenerek ve inanarak. İlk sayının doğumundan aldığı cesaret ve inançla kendi rotasında ilerlemek istiyor. Sözlerini, kelimelerini, cümlelerini bu dünya gerçekliğine duyurarak, kendi kaleminin izlerini bırakmak istiyor. Bunun büyük bir heyecanı, cesareti, azmi, gayreti ve samimiyeti gerektirdiğini bilerek. Kalemi, kelamı, sözü, yazıyı büyük kapı, insana bakan bir pencere bilerek. Yazının ve sözün insan bakışının bir yansıması olduğunu söyleyerek. Bundan dolayı **sosyoloji divanı** ilkin yazıya ve söze bir davet olmak istiyor. İnsanın dünyasına, o dünyanın ayrıntılarına kalemi şahit tutmak istiyor.

İlk sayısında Taşra'yı değişik boyutlarıyla ele alan **sosyoloji divanı**, ikinci sayısında ise **Komşuluk** meselesini enine-boyuna irdelemektedir. Şehir hayatının bir gereği ve gerçeği olan komşuluk, temel bir yapı olarak varlığını hissettirmektedir. Toplumsal hayatın önemli bir kurumu olan komşuluk, zaman ve şartlar ortamında kendini yeniden üretebilmekte, dünden bugüne biçimleri, ritüelleri, profilleri de değişebilmektedir. İnşa ve değişim süreçlerinin arasında kendi gerçekliğini her daim ortaya koyabilen komşuluk, katı yalnızlığın ve bireyselliğin hüküm sürdüğü çağlarda insana yeni nefesler sunmaktadır. İnsanın insana yakınlığını, el uzatmasını, merhametini, sempatisini ve muhabbetini simgeleyen komşuluk, toplumun yaralarına bir merhem olma imkânını taşımaktadır. Bunun için komşuluk hukukunun, komşu hakkının, komşuluk ilişkisinin önemini kavrayan bir mahalle ve şehir inşası kaçınılmazdır. Bu temel değerlerin etrafında bir inşanın gereğine inanan **sosyoloji divanı** komşuluğu konuşmayı önermektedir.

Komşuluk dosyasına değerli kalemler katkıda bulunmaktadır. Mustafa Aydın, ütopya ile dram arasında komşuluğun durumuna ilişkin temel tespitler yapmaktadır. Komşuluk, sahici bir toplumsal kurumdur ve toplumsal dönüşüm

sürecinden etkilenmektedir. Ahmet Koyuncu, gündelik hayatta komşuluğun önemi, anlamı ve değişen çevresini irdelemektedir. Celaleddin Çelik, komşuluğun dini çevresini işaret eden makalesi ile din-komşuluk ilişkisini mercek altına almaktadır. Bekir Biçer, komşuluğun tarihsel serüvenini özelde Türk tarihi bağlamında ele almaktadır. Köksal Alver, komşu kimdir sorusunun ardında komşu portresini ayrıntılı bir şekilde çözümlemektedir. Abdullah Harmancı, edebiyatta komşuluğun görünümleri üzerine derinlikli bir araştırma ortaya koymaktadır. M. Ali Aydemir, sosyal sermaye kuramı açısından komşuluğun kıymetini irdeleyen makalesinde komşuluk ilişkisinin nasıl bir zenginliğe yol açtığına dair önemli hatırlatmalarda bulunmaktadır. Tuba Coşandal ise bir hatıra evreni olan komşuluğun izlerini hatıralarda ve anılarda aramaktadır.

Bu sayının sohbet köşesinde sosyoloji dünyasının beyefendilerinden değerli hocamız Mahmut Atay'ı ağırlıyoruz. Hocamızın dilinden sosyoloji ile tanışma hikâyesini, Türk sosyolojisinin özelliklerini, sosyolojik bakışın ayrıcalıklarını konuşuyoruz.

Kenar Kayıt bölümünde üç makale yer almaktadır. Ömer Miraç Yaman ile Bedrettin Kesgin, son yılların önde gelen bir meselesi olan TOKİ uygulamalarını tartışmaktadırlar. TOKİ'nin nasıl bir ev tasarladığı ve bu tasarımın toplumsal ve iktisadi şartlarda ne anlama geldiği makalede karşılık bulunmaktadır. Ahmet Sarı ile Cemile A. Ercan, Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi romanını deneysel roman bağlamında incelemektedirler. Hüseyin Çil ise bir edebiyat sosyolojisi örneği olarak Tarihsel Roman gerçeğine eğilmektedir.

Hayat Sahnesi bölümü, hayattan enstantaneler ve fragmanlar içermektedir. Seyfettin Kurt, bu defa bir arzuhalcinin gözünden hayata bakmaktadır. Hilmi Uçan, fes bağlamında toplumsal dönüşümler ve siyaset sarmalındaki kıyafet gerçeğini irdelemektedir. Zeki Saka, cami ve mektebi mekan sosyolojisi açısından analiz etmektedir. Mekanların hayata ve insana açılan kapılar olduklarını hatırlatmaktadır.

Bir hayli zengin içeriğe sahip olan Kitaplık bölümü, yeni yayınları değerlendirmekte ve kitap kritikleri yapmaktadır.

Selam ile...

DOSYA
KOMŞULUK

MUHAFAZAKÂRLIĞIN AİLE VURGUSU ve TOKİ UYGULAMALARI

Bedrettin Kesgin – Ömer Miraç Yaman

Giriş

Aileye yüklenen değer ve aileye yaklaşımlar kültürden, inançtan, tarihsel tecrübelerden etkilendiği kadar, sosyal politikalarla ülkenin içinde bulunduğu maddi ve manevi gerçeklikten de etkilenir. Dolayısıyla aile kurumu tarihsel süreçte sürekli yeni anlam ve içerikler kazanmıştır. Aile geçmişten günümüze sosyo-kültürel yapıyı şekillendirdiği gibi bizzat toplumsal yapıda yaşanan değişimlerden de ciddi olarak etkilenmiştir. Hâl böyle olunca aileyi tanımlamak ve ona biçilen misyonu anlamak zamana göre de değişim göstermiştir.

Tüm gelişmelere ve değişimlere rağmen muhafazakâr anlayışın aileye verdiği önem ve sorumluluk zamanla azalma göstermemiş, bilakis bu vurgunun politikaya yansımaları dönemden döneme ve zamandan zamana farklılık göstermiştir. Muhafazakâr siyasetin ürettiği ya da devam ettirmeye çalıştığı kent yaşamı, konut tarzı ve uygulanan benzer politikaların muhafazakârların idealize ettikleri aile formlarına ne derece uygun olduğunun ya da uygun olup olmadığının daha fazla tartışmalara konu edilmesi gerekmektedir.

Muhafazakâr Aile Anlayışı ve Türkiye Örneği

Batı'da tanımlanan muhafazakâr düşüncede aile en az din kurumu ve Kilise kadar hayati bir konuma sahiptir. Aile toplumun en küçük yapı taşı ve korunması gereken önemli bir kurumudur. Bu düşünce sisteminde aile büyük oranda ataerkil bir yapıya dayanmakta, geleneksel ahlakın sürdürülmesinde ve toplumsal düzenin devamının sağlanmasında vazgeçilmez bir konumda bulunmaktadır. Toplumsal dayanışmanın merkezi olarak da aile görülmekte, insanların ancak ailelerine bağlı olarak ve kalarak mutlu olabilecekleri öngörülmektedir. Ayrıca muhafazakar aile bakışı topluma yeni ve sağlıklı nesiller kazandırabilmenin yolunun güçlü ve dayanışmacı aile yapısının muhafaza edilmesinden

geçtiğini kabul etmektedir. Bu nedenle muhafazakâr düşüncenin toplum anlayışının temelinde bir aile savunusunun var olduğu kolaylıkla fark edilebilmektedir. Ancak bu sayede muhafazakâr siyasetin ve hayat felsefesinin temel dayanak noktası sağlama alınmış olacak; birey ancak geniş bir aile şeklinde organize olabilmiş toplum içerisinde bir arada ve mutlu olacaktır (Gürel, 2007: 259-274).

Türkiye’de pratik olarak uygulanan muhafazakâr siyaset anlayışı ise, modernleşen Türkiye ile geleneksel Türkiye arasında bir aracı olma çabası, orta bir yolda buluşabilme gayreti olarak değerlendirilebilecektir. Dolayısıyla hem siyasal söylemde, örneğin dış politikada hem Avrupa Birliği ile ilişkileri üst düzeyde sürdürme gayreti hem de İslam ülkeleri ile ekonomik ve kültürel anlamda önemli yakınlaşmalara imza atılması, aynı zamanda kültürel pratiklerde bu ‘arayı bulma’ çabasının izleri olarak okunabilecektir (Doğanay, 2007: 6).

Muhafazakâr siyaset anlayışında toplumun ayakta durabilmesinin yolu olarak geleneklerin ve toplumsal değerlerin sağlam tutulmasının önemi vurgulanmaktadır. Bunu sağlamanın yolu da toplumda gelenek ve değerlerin hem üreticisi hem de yaşatıcısı konumunda olan ailenin tahkim edilmesinden geçmektedir. Dolayısıyla muhafazakâr siyaset yaklaşımı toplumu büyük bir aile olarak görmekte aileyi de toplumun özü-prototipi olarak değerlendirmekte, sosyal politika uygulamalarında aileye yönelik çalışmalar öne çıkmaktadır. Nitekim muhafazakâr siyaset yaklaşımının Türkiye’deki en önemli temsilcisi sayılabilecek olan AK Parti, tüzüğünde “Bütün insanlarımızı, ‘Türkiye’ coğrafyasında kurulu ‘Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ ismi altında büyük bir aile, diğer devletleri kendi sınırları içinde komşu aileler olarak kabul eder” demek suretiyle muhafazakâr siyasetin aile kurumu ve kurumun toplumla ve devletle olan ilişkisi hakkındaki yaklaşımını özetlemektedir (AK Parti Tüzük, 2002: madde 4-5; Doğanay, 2007: 8).

Muhafazakâr siyasetin sosyal politika uygulamalarında aileye öncelikli bir önem atfetmesi, kaçınılmaz bir biçimde merkezinde aile kurumunun yer aldığı bir sosyal politika yapılanmasının öne çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Türkiye’de aileye yönelik yürütülmekte olan sosyal politika örneklerinde sıkça rastlanan ailelere yönelik nakdi ve ayni yardım uygulamaları bu türden bir yaklaşımın en açık göstergelerindedir. Ailelere gerek Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu üzerinden gerekse de belediyeler kanalıyla önemli yardımlar yapılmaktadır. Kumanya-gıda paketi, temizlik malzemesi yardımı, kışlık yakacak yardımı, öğrencilere kıyafet ve okul araç-gereç desteği, sigorta uygulamaları, vb. pek çok destek uygulama ile sayıları milyonları bulan ailelere yar-

dımlar gerçekleştirilmektedir. Bu anlamıyla AK Parti'nin 2002 tarihinde iktidara gelişinden günümüze kadar, aileye dönük sosyal yardım politikaları hem hükümet eliyle hem de yerel yönetimler marifetiyle eş güdümlü ve çoğu zaman benzer içerikli bir şekilde yürütülmektedir. Tüm bu sosyal yardım ve destek programları aslında sosyal refah uygulamalarının bir yansıması olarak belirmektedir. Fakat Türkiye'de gerek merkezi hükümet eliyle gerekse yerel yönetimler kanalıyla yürütülmekte olan bu sosyal politika uygulamaları mevzuatla, anayasa ve kanunlar ile güvence altına alınamamakta; bu konuda "keyfi uygulamalar" daha belirleyici olabilmektedir.

Ayrıca Türkiye'de 2005 senesinde muhafazakârlık ekseninde yapılan bir araştırmada (Yılmaz, 2006) toplumun, geleneklerin üreticisi ve devam ettiricisi konumunda değerlendirdiği aile kurumunun korunması ve sağlıklı işleyebilmesi için siyasal ve toplumsal projeler üretilmesinin gerekliliğine yapmış olduğu vurgu oldukça anlamlıdır. Aile kurumunun Türkiye'deki muhafazakârlık anlayışının merkezinde yer ediniyor oluşunu araştırmacılar; kadına bakış, cinsellik ve Batı'nın toplum üzerindeki muhtemel kötü etkileri ile ilgili sorulara aldıkları cevaplar üzerinden ölçmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda görüşülen denekler AB'ye giriş sürecinde aile yapısında, kadın-erkek ilişkilerinde yaşanması muhtemel değişimlerden dolayı rahatsız olduklarını ve sürecin geleneksel aile yapımıza zarar vereceğini öngörmekte ve bu konuda kaygılı olduklarını dile getirmektedirler. Yapılan araştırmada çalışmayı yürüten akademisyenlerin, toplumun muhafazakârlık algısında ailenin başat role sahip olmasının nedeni olarak aile üzerinden ortaya çıkan sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilişkisinin birincil önceliğe sahip olduğuna dikkat çekmektedirler. Nitekim siyasal ve ekonomik açıdan yaşanan yahut yaşanması muhtemel olan her türlü kriz durumunda aile sığınılacak ve güvenilecek yegâne limandır. İkinci olarak Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının genel anlamda zayıf ve örgütsüz olduğu bir ortamda, karşılaşılan her türlü toplumsal sorunda aile yine çözüm ortağı olarak bireyin yanında durmaktadır. Bu açıdan Türkiye'de muhafazakârlık ve aile arasında birbirinden ayrılması güç ilişkiler ağı mevcuttur (Yılmaz, 2006: 1-12).

Muhafazakâr siyasetin aileye ve kadına yönelik geliştirmekte ve uygulamakta olduğu sosyal politikalar ile ilgili getirilen eleştirilerden birisi özellikle kadınların iş hayatına katılmaları sürecinde karşılaşılan zorluklarla ilgilidir. Bir taraftan toplumun çekirdeğinin aile, ailenin çekirdeğinin de anne-kadın tarafından oluşturulduğu vurgusu yapılmakta; diğer taraftan ise kadın istihdamını özendirerek ve hızlandıracak yasal düzenlemelere gidilmektedir. Fakat bununla

birlikte çalışan annenin çocuğunu bırakabileceği kreş ya da gündüz bakımevlerinde, yürütülen bu teşvik programıyla aynı doğrultuda ve oranda iyileştirmelere gidilmekte zorlanılmaktadır. Hem ailesi içerisinde ev hanımı ve anne rolü, hem de üretim sektöründe çalışan kadın profili beraber yürüyebilecek sosyal destek hizmetlerinden eksik bir şekilde teşvik edilmekte; bu süreç ise kaçınılmaz olarak dağınk ve zayıf aile yapısını doğurmaktadır (Buğra, 2011).

Modernizm ve Metropol Hayatı; Çekirdek Aileden Yalnız Yaşamaya

Aile kurumu özellikle 1800'lü yılların sonrasında tüm dünya sathında köklü bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu değişimler her bir ulusun aile olarak görülmesinden çekirdek ailenin yaygınlık kazanmasına değin uzamaktadır. Dolayısıyla makrodan mikroya kadar aile tanımı değişiklik göstermektedir. Bu değişimleri tetikleyen en önemli gelişme Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşananlar olup özellikle kırdan kente göç eden ve tarım ekonomisinin yerini emeğini satarak geçimini sağlamaya çalışan kesiminin toplumsal rolleri oluşturmuştur. Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında kırsal yaşam ile kentteki yaşam arasında net tanımlanabilir çizgiler ortaya konulamamıştır. Sonrasında kentleşmenin artması aileyi ve kent yaşamındaki ilişkileri hızla değiştirmeye başlamıştır. Bu süreçte aile, günümüze göre daha geniş bir topluluk olarak tanımlandığı bir süreçten metropolleşmenin artmasıyla çekirdek ve daha özcü bir aile yapısına doğru gelişim göstermiştir. Günümüzde iletişim, metropolleşme ve onun tetiklediği bireyselleşme, aile formunda daha ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir.

Günümüzde insanlar geçmişte olmadığı kadar kentlerde yaşamaya başlamıştır. Kentleşme eğiliminin her geçen gün artmakta olduğu da çok açıktır. Dünya çapında kentleşme 1950'li yıllardan sonra giderek hız kazanmıştır. 1950'de dünya nüfusunun üçte biri kentlerde yaşarken, bu rakam günümüzde üçte iki gibi bir orana ulaşmıştır.¹⁰ Önümüzdeki yıllarda bu oranın kentleşme yönünde daha da artacağı öngörülmektedir. Hatta dünyanın birçok bölgesinde on milyonları aşan mega kentlerin sayısı hızla artmaktadır. Bu metropol hayatı da aileden bireylere, üretimden tüketime hayatın tüm alanlarını belirlemede önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın da konusunu oluşturan kentlerin metropolleşme sürecinde aileye etkisi ise birçok çalışmaya konu

¹⁰ Türkiye'de ise kentleşme oranları dünya verileri ile paralellik arz etmekte ve 1950 yılında %24.8 olan kent nüfusu 2005'te %67.3'e doğru bir artış gösterirken; %75.2 olan kırsal nüfus ise aynı tarihle arasında %32.7'ye gerilemektedir. (Şentürk, 2012:140)

edilmiştir. Metropol yaşamının kentlerde yaşayan insanların barınmalarına, konut tercihlerine ve kullanımlarına etkisi, yeni konutlaşma biçimlerinin aile ve akrabalık ilişkilerine olumlu ya da olumsuz etkisi oldukça fazladır. Örneğin Wirth ve Simmel'e (Wirth,1938; Simmel, 1950a, 1950b) göre kentte ilişkiler resmî, birincil olmayan, parçalanmış ve bunun sonucunda da akraba ile ilişkilerin zayıfladığı, komşuluğun neredeyse olmadığı bir zemine doğru evrilmiştir. Çünkü kent yaşamında tarımın yerini ticari/ekonomik ilişkiler almış, buna paralel kentsel alanda nüfus yoğunluğu da artmıştır. İnsanlar tanımadıkları pek çok insanla iletişim içinde olmak durumunda kalmış, bu durum bireyleri seçici davranmaya teşvik etmiş ve kendisine ait ya da yakın hissettiği kişilerle bir birliklik kurma alışkanlığının yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu yüzden Wirth'e göre, mekânsal yoğunluk ve fiziksel yakınlık toplumsal olarak uzaklığı anlatmaktadır. Kentsel yaşam, bireyden aileye komşuluk ilişkisinden akrabalık ve topluluk ilişkisine kadar birçok ilişkiyi yeniden kurar ve eski, geleneksel bağları da zayıflatır. Simmel de (1950a, 412-413) benzer bir yaklaşımla kent hayatının insanların geleneksel ilişki ağlarını değiştirdiğini, bu durumda bireyin ekonomik ilişkilerin girdabında atomize olacağını belirtmiştir. Ayrıca Simmel, kent hayatının yoğunluğuna karşı bireyin, kendini savunma refleksi ile sadece kendini tercih ettiğini belirtir. Bu birlikteliğe ve aidiyete dâhil olmasını, bireylerin kendi özerklikleri ve bireyselliklerini koruma içgüdüsünün göstergesi olarak görmektedir. Yine Simmel, para ekonomisinin hakim olduğu bir toplumsal ortamda doğal olarak bireylerin sayılarla ve rakamlarla hareket etmesinden dolayı hesaplanabilir, disiplinli, zamanı iyi yöneten, dakik, rasyonel bireyler olacağını ifade edecektir. Bu şekilde birey çok fazla insanla da iletişime girmeyerek/rasyonel davranarak, bir nevi kalabalıklar içinde kaybolmayacaktır.

Bu yaklaşımlar özünde kent hayatının nötr olmadığını göstermektedir. Kentlerin nüfus yoğunluklarından, üretim ve tüketim ilişkilerine kadar birçok unsur kent kimliğini oluştururken, kentte yaşayanlar da bu kente kendi değerlerini katarlar. "Biz evi inşa ederiz ev de bizi" Yunan atasözünden hareketle Park da, şehrin insanı insanın da şehri yeninde inşa ettiği dile getirir (Aktaran: Harvey, 2008: 195). Kent insanı, insanda kenti sürekli ve yeniden oluşturur. Kent insana, insan da kente değer katar (Aktaran: Harvey, 2003: 17). Dolayısıyla sanayileşme yeni bir inşa olup, eski anlayıştan ve kentsel yapılanmadan keskin bir ayrımı/ inkârı ifade etmektedir.

Metropol hayatı kırdan kente "geleneği" ile gelen aileyi de hızla dönüştürmektedir. Kırdaki geniş aile ve akrabalık ilişkileri ile birincil ve dayanışmacı

birliktelik sürdürülürken, kentte bu biraz gecekondlu biraz da hemşeri ve akrabalık ilişkileri ile sürdürülmeye çalışılmaktadır. Özellikle kente göç edenlerin gerek aile ve akraba gerekse hemşeri dayanışması ile kentte tutundukları ve sosyalleşip imkânlarını arttırdıkları gözlenmektedir (Adıgüzel, 2012: 188). Her ne kadar gecekondlu bölgelerinde tam anlamıyla kırsal mekânda sahip oldukları değerleri yeni kentsel mekânda sürdürmeleri zorlaşmaktaysa da kentsel sürece eklenmeleri arttıkça kırsaldan daha çok metropol yaşamına yakın olacakları da açıktır. Dolayısıyla kent, kendi mekânındaki tüm oluşumları hızlı bir şekilde ve boyutu farklı olmakla beraber değiştirmektedir. Kent bir bütün olarak çekirdek aileye dönüşümü hızlandırmakta ve yer yer de “yeni yaşam” tarzlarını da içinde barındırmaktadır. Burada bir başka sorun noktası da ailenin kültür üreten, taşıyan ve nesilden nesle aktaran doğal yapısının metropol hayatı ile birlikte değişmeye başlamış olmasıdır. Nitekim metropole göç eden ve orada tutunmaya çalışan aile bireyleri, bir yandan yeni hayatın ve ilişkilerin zorlukları karşısında var olma mücadelesi sürdürürken, diğer taraftan günümüz modern kültürünün tek tipleştirici ve ortak bir kitle kültürüne dâhil edici politikaları karşısında kendini koruma çabası içinde olmaktadır. Bu durum neresinden bakılırsa bakılınsın aile kurumunun kültür üreten ve aktaran konumunu zora sokmakta, çoğu kez aynı aile içerisinde birkaç farklı kültürel eğilimin var olmasına ve birkaç adım sonrasında kaçınılmaz bir kültürel çatışma atmosferinin doğmasına zemin hazırlamaktadır. Neticede aile fertleri hızla bireyselleşmekte, bireysel bir hayatın mümkün olabileceği hatta olması gerektiği konusunda kanaate sahip olmaktadır (Çoban-Özbesler, 2009: 31-42).

Yalnız yaşamdan tek ebeveyne, çocuksuz ailelerden evi paylaşan arkadaşlara kadar yalnız yaşam, çekirdek aile ya da toplumdan uzak yaşam metropol insanı için cazip hâle gelmektedir. Aynı şekilde metropolde yaşayan insanlar “yalnız” ve “birey” olarak hayatın içinde bulunmaya daha yakın durmaktadır (Davis, 2006: 53). Bu bireysellik durumu konutlarda açık bir şekilde görülebilmektedir. Dünya metropollerinde kötü, zor koşullarda yaşayan birçok insan adeta damda yaşamakta (kafes insanları), bu insanlar birçok diğer insanlar beraber küçük ölçekli mekânı paylaşmaktadır. Bunlara evsizler ve kaldırımlarda yaşayanlar da dâhil edildiğinde konut sorununun ne kadar geniş çaplı olduğu görülebilecektir. Bir yanda evsizler, kaldırımlarda yaşayanlar insanlar gerçeği, gündelik hayatın alışılabilir bir durumu hâline dönüşmekte diğer yanda ise evin temel fonksiyonunu dahi gerçekleştirilmekten uzak mekânlar yaygınlık kazanmaktadır. Dolayısıyla bu değişime hazırlıksız yakalanan sosyal kurumlardan

biri olan aile, bu süreçte sorunların merkezi konumuna gelmiştir (Giddens, 2001: 174). Başta hızlı kentleşme, göç ve sanayi devriminin dayattığı yeni yaşam biçimleri ve değerleri aile kurumunu parçalanma ve dağılma sürecine itmiş ve bu birimin, temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek derecede zayıflamasına yol açmıştır. Metropol hayatının yaygınlaşması, bireycilik, güçlü iletişim ve toplumsal denetimin olmaması gibi durum ve gelişmeler, aile içinde yaşanan dönüşüm; ailenin bölünmesi, parçalanmasına zemin hazırlamıştır. Tek ebeveynli ailelerin giderek artması, boşanma oranlarının yükselmesi, evlilik dışı beraberliklerin çoğalması, bu birlikteliklerin ürünü olan çocukların artması, kültürel ve ahlaki değerlerde keskin dönüşümler, yabancılaşma, suç oranlarının artması, uyuşturucu kullanımı, bireysel ve toplumsal şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, ruhsal rahatsızlıklar gibi birçok sorunu da metropol yaşamı tetiklemektedir. Temel yaşam alanı olarak konut da bu değişim ve dönüşümden payına düşeni almakta, böylece aile ve içinde yaşadığı konut, bireylerin yeni algılarına göre şekillenip, bireyciliğin, yalnız yaşamın, tek ebeveynlerin hayatlarını sürdürdükleri mekân hâline gelmektedir.

TOKİ Uygulamaları ve Metropolde Küçülen/İşlevsizleşen Konut

Konut, yalnızca bir barınak değil; aynı zamanda bireyin ve ailesinin mahremiyetinin korunduğu, bireyin kendisini güvende hissettiği, sağlıklı bir yaşam sürebilmek için sahip olduğu mekândır (Bayraktar, 2007: 11). Konut, yine bireylerin aile ortamında karşılıklı iletişime geçtikleri, aile dayanışmasını gösterdikleri, maddi ve manevi paylaşımlarını gerçekleştirdikleri temel bir mekândır da. Kentin en küçük minyatürü konumundaki konutta da metropol yaşamının benzer süreçleri yaşanmaktadır. Önceleri geniş ve ferah bir şekilde tasarlanan evlerin yerini büyük oranda ebeveyn ve bir ya da iki çocuk için tasarlanan konutlar almaktadır. Zira hâlâ sürgit devam eden iç göç olgusu, metropol hayatında konut sorununun devam etmesini, alt yapı hizmetlerinin yetersizliğini ve sosyal donatı imkanlarından yoksun bir yerleşim anlayışının belli oranlarda da olsa devamlılığını sürdürmesine zemin hazırlamaktadır. Metropol hayatına uymak zorunda kalan konut yaşamı, aile hayatını da şekillendirmektedir. Birlikte yaşam kültürü yerini bireysel yaşama bırakmaktadır. Geleneksel yapılarda konutlar, aile ve akrabaların birbirlerine yakın oldukları ve temel dayanışma birimi iken, kentleşmiş alanlarda daha çok izole oldukları, toplumdaki kaçtıkları ya da sadece barınma amacıyla kullandıkları bir mekân hâline gelebilmektedir. Gele-

neksel yapıdaki gibi en azından bireylerin tüm vakitlerini geçirdikleri, sosyalleştikleri bir mekân olma misyonunu sürekli kaybettiği görülmektedir.¹¹

Bu süreçte metropol hayatında iki ana eğilimin yine iki toplumsal sınıfın hayatı ve konut edinmesi üzerinden bir ayrışmanın varlığından da söz edebilir bir durumu da beraberinde getirmektedir. Örneğin İstanbul örneğinde bir tarafta korunaklı tek-aile konutları diğer adıyla ‘steril konutlar’ a ve ‘steril hayatlar’ a (Alver, 2010) olan yönelim artmakta iken -ki yaşanan bu durum ‘soylulaştırma’ (Şentürk, 2011: 398) çalışmaları çerçevesinde de farklı bir sürece doğru evrilmektedir- ; yoksul, alt gelir grubu ve orta sınıfın da tercihi yüksek apartmanlar, küçük konutlar şeklinde cereyan etmektedir. Aslında her iki yaklaşımın da özünde korunaklı, sosyal imkânları güçlü, eğitim alanlarına ulaşılabilirliği kolay ve prestijli bir konut ve aile hayatına sahip olma ideali söz konusu iken; tek-aile konutlarını tercih edenler için bu metropolden kaçış-kopup ayrılış olarak tezahür etmekte, sosyal konutları tercih edenler için ise metropolle bütünleşme ve imkânlarından olabildiğince yararlanabilme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu değişimden kaçınılmaz olarak etkilenen ise yine aile kurumu olmaktadır (Arı, 1979: 88-93; Berköz, 2008: 110-124).

Büyük kentlerdeki bu eğilim siyasi yapılar ve sistemlerden bağımsız gelişmektedir. Muhafazakârandan liberaline, sosyal demokratından sosyalistine kadar siyasi ideolojiler de bu gelişmelerden kendilerini koruyamamaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi siyasi ideolojilerden muhafazakâr anlayış, toplumun temel taşı olarak aileyi görmesi ve ona kutsallık atfetmesiyle maluldür. Ayrıca toplumsal gelişmelerin ve sosyal eylemlerin merkezine de aileyi yerleştirmek suretiyle sosyal politikaları şekillendirmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’de toplu konut uygulamaları ve özellikle dar gelirli aileler için konut yapımına başlanması 1984 yılında Toplu Konut Kanunu’nun çıkarılması ve kooperatif usulü konutlar yapılmasına imkân tanıyan yasal dü-

¹¹ Günümüz metropollerinde iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle konutun, ekonomik hayata katkısı, sanal iletişim bağlamında önemli işlev görmeye başladığı da açıktır. Yeni ve farklı sosyalleşme mekânı olarak da konutun fonksiyonu kabul edilebilir. Çekirdek aileye alternatif olarak, yalnız yaşayanlar, tek ebeveynler, evi paylaşan arkadaşlar vb. yeni durumlar ortaya çıkabilir. Bu yeni durumlar metropol hayatının kırsal ve daha çok geleneksel hayattan farklı bir görünüm arz ettiğini göstermektedir. Yine metropol hayatının yaşamların çeşitlendirdiği, farklı kültür ve değerlerin aile prototipine uygun ortamlar oluşturabileceğine rağmen, metropol kentte bireycilik, klasik sosyallikten uzak bir hayat, akraba ve komşuluk ilişkisinin/yardımlaşmasının olmadığı bir düzlem de ifade ettiği açıktır. Ayrıca eğitim hayatı boyunca özellikle yükseköğretimde öğrenci evlerinde ve aileden uzak olarak sürdürülen hayatlar, mezuniyet sonrasında ev ve evlilik hayatı üzerinde daha bireysel tutumların gelişmesine zemin hazırlayabilmekte; hatta evlilik kurumunun yüklemiş olduğu sorumluluk ortamından bir kaçışa dönüşebilmektedir.

zenlemeler ile mümkün olmuştur. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası'nda dar gelirli ve yoksul aileler için konut üretiminin devletin bir sosyal refah uygulaması olarak tanımlanmışken, bu yasa 1982'de tanımsal değişikliğe uğramış, devletin rolü konut ihtiyacına yönelik tedbirler almak ve toplu konut uygulamalarını desteklemek olarak yeniden tanımlanmıştır (Kara-Palabıyık, 2009: 4-5). TOKİ'nin 1984 yılında kuruluşundan 1995'li yıllara kadar geçen süre zarfında yürütmüş olduğu konut uygulamalarının genel özelliği büyük oranda orta-üst gelir grubuna hitap eden bir destek programını içermektedir. Üretilen konutların %13'ü sosyal konut üretimine ayrılmışken, ikinci konutlara ve yazlıklara kredi sağlanması, Toplu Konut Fonu'nun kredi oranlarının zaman içerisinde giderek azalması bu sürecin açık bir göstergesi olarak belirmektedir (Alkışer-Yürekli, 2004: 63-74). Fakat 2002 yılından itibaren hem üretilen konutların yapısında, hem toplumun hangi kesimlerine yönelik konut üretileceği hususunda değişme yaşanmaya başlamıştır.

Merkezî yönetim ya da yerel yönetimler eliyle yapılan Toplu ve Sosyal Konut uygulamalarında en çok tartışılan konuların başında, bu konutlara kimlerin layık olduğu bir başka ifadeyle kimlerin bu destek ve kredi programından yararlanması gerektiği meselesidir. Zira sosyal konut üretimi hakkında literatür değerlendirildiğinde, bu konuda net bir kanaate varılamadığı gözlenmektedir. Ailenin yoksulluk durumu, alt gelir grubu mu yoksa dar gelir grubu mu olduğu ve tüm bu sınıflamaların nasıl bir izaha dayanarak tanımlandığı tartışılmış, dönemsel olarak da farklılıklar göstermiştir. Kimi zaman gecekondu da yaşayanlar yoksul olarak kabul edilmiş, bazen kendisi, eşi ya da çocuklarından birisinin evinin olmayışı ile konut yardımına hak kazandığı varsayılmış, evin oda sayısı ve metrekaresi ya da kira olup olmayışı da yapılacak yardım ve destek programlarında göz önüne alınan faktörler arasında sayılmıştır. Neticede 1960'lardan günümüze değin devlet konut yardımları hakkında değişken bir politikanın benimsendiğini görmekte, bu değişkenliğe bağlı olarak da kredilendirme ve konut edinme hakkının ailelere verildiğine tanık olmaktayız. Özellikle toplu konut uygulamalarının 2002 senesinden itibaren yoğunlaşarak arttığı ülkemizde, konut sahibi olma konusunda aday olabilecek aileler ile ilgili olarak TOKİ bir sınıflandırmaya gitmiş; yapacağı konutlara başvuru şartları ile de bu sürecin işlerliğini sağlamaya çalışmıştır. TOKİ'nin yapmış olduğu üçlü sınıflandırma ise şöyledir: 1) Yoksul Grup Konutları, 2) Alt Gelir Grubu Konutları, 3) Dar ve Orta Gelir Grubu Konutları.

Yoksul Grup olarak tanımlanan ve konut almak için başvuru yapabilecek ailelerin genel özellikleri şöyle sıralanmaktadır: 1) Konut almak istenilen il veya ilçe sınırları içerisinde belli bir süredir (bu süre başvuru ilanlarında belirtilmektedir) ikamet ediyor olmak, 2) Toplu Konut İdaresi'nden konut satın almamış ve konut kredisi kullanmamış olmak, 3) Kendisine, eşine ve/veya velayeti altındaki çocuklara ait tapuda kayıtlı herhangi bir gayrimenkulü bulunmamak, 4) 30 yaş ve üzerinde olmak (Eşi vefat etmiş olan çocuklu dul bayanlarda yaş şartı aranmamaktadır.), 5) Yeşil Kart sahibi olmak veya 2022 Sayılı Kanun kapsamında maaş almak veya 3294 Sayılı Kanun kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan yararlanıyor olmak ya da sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmamak. Bu konutlar genelde 55-65 metrekare arasında üretilmekte ve geri ödemesi 20 yıl sürmekte, ortalama 100 TL civarında bir ödeme yapılmaktadır.

Alt Gelir Grubu ise şu özelliklere haiz olmalıdır: 1) Konut almak istediğiniz il veya ilçe sınırları içerisinde belli bir süredir (bu süre başvuru ilanlarında belirtilmektedir) ikamet ediyor olmak, 2) Toplu Konut İdaresi'nden konut satın almamış ve konut kredisi kullanmamış olmak, 3) Kendisine, eşine ve/veya velayeti altındaki çocuklara ait tapuda kayıtlı herhangi bir gayrimenkulü bulunmamak, 4) 30 yaş ve üzerinde olmak (Eşi vefat etmiş olan çocuklu dul bayanlarda yaş şartı aranmamaktadır.), 5) Aylık hane halkı geliri, net 765 TL üzerinde olmamak (Başvuru sahibinin, eşinin ve velayeti altındaki çocuklarının gıda, yol, vs. her türlü aldıkları yardımlar dahil olmak üzere toplam hane halkı aylık net gelirinin en fazla 765 TL olması gerekmektedir.) 6) Ayrıca Yukarıdaki başvuru şartlarına sahip olan; 1. Şehit Aileleri, Maluller ile Dul ve Yetimlerin, 2. İstiklal Savaşı Gazisi, Kore Gazisi, Kıbrıs ve Vatani Hizmet Gazilerinin, 3. Diğer alıcı adaylarının başvuruları üç ayrı kategoride kabul edilmektedir. Bu konutlar genelde 65-85 metrekare arasında üretilmekte ve geri ödemesi 15 yıl sürmekte ve ortalama 200 TL civarında bir ödeme yapılmaktadır.

Dar ve Orta Gelir için aranan şartlar ise: 1) Toplu Konut İdaresi'nden konut satın almamış ve konut kredisi kullanmamış olmak, 2) Kendisine eşine ve/veya velayeti altındaki çocuklara ait tapuda kayıtlı bağımsız bir konutu bulunmamak, 3) Talebin çok yüksek olduğu bölgelerde, projenin bulunduğu il veya ilçe sınırları içerisinde belli bir süredir ikamet ediyor olmak koşulu aranmaktadır. (Gerekli hâllerde başvuru duyurusunda belirtilmektedir.) 4) Ayrıca Yukarıdaki başvuru şartlarına sahip olan; 1. Şehit Aileleri, Maluller ile Dul ve Yetimlerin, 2. İstiklal Savaşı Gazisi, Kore Gazisi, Kıbrıs ve Vatani Hizmet Ga-

zilerinin, 3. Diğer alıcı adaylarının başvuruları 3 ayrı kategoride kabul edilmektedir.

Bu sınıflandırmaların dışında TOKİ'nin özellikle üzerinde durmuş olduğu diğer çalışmalar ise, kentsel yenileme ve gecekondü dönüşüm projeleri, afet konutları uygulamaları (Yaman-Akyurt, 2013: 126-129) ve tarımköy projeleridir ki bu çalışmalarda da genelde Yoksul ve Alt gelir grubuna hitap eden bir uygulama ile karşılaşmaktayız. 2003 ile 2012 yılları arasında bahsi geçen gruplara yönelik yapılmış olan konut oranları ise şu şekilde gerçekleşmiştir: 205.227 tanesi dar ve orta gelir grubuna yönelik, 141.497'si alt gelir ve yoksullara yönelik, 61.417 adedi gecekondü dönüşüm bölgeleri için, 32.254'ü afet konutları olarak ve 4.241'i de tarımköy uygulaması şeklinde olmak üzere toplam 444.736 toplu konut yapılmıştır (Konut Edindirme Rehberi, 2010: 81-112; TOKİ Faaliyet Özeti, 2012). Bu rakamlara rağmen yoksul kesim için üretilen konutların fiyatlarına baktığımızda çok fazla bu kesime hitap ettiği izlenimi doğmamaktadır. Zaten yoksul kesim diğer alternatifler içerisinde bu uygulamaları en iyi bulduğu için TOKİ uygulamalarını değerlendirmeye çalışmaktadır.

Toplu konut uygulamalarında karşılaşılan en temel sorunların başında kültürel ihtiyaçların ve gereksinimlerin üretilen konutlarda yeterince karşılanamaması gelmektedir. Genel olarak yoksul ve alt gelir grubuna hitap etmesi planlanan toplu konut uygulamalarında, ekonomik kısıtlılıklar ve maddi imkânların yetersiz düzeyde olması dolayısıyla çoğu kez tek düze ve uygulamanın yapıldığı bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel dokusuyla tam manasıyla örtüşmeyen konut üretimi ile karşılaşmaktadır. Her ne kadar TOKİ Tarım Köy Projesi ve Rize Güneysu uygulamalarında yerel mimarinin, iklim şartlarının ve toplumsal yapının dikkate alındığı çalışmalar var olsa da, benzeri konut üretiminin özellikle büyük yerleşim merkezlerinde ve metropollerde aynı bakış açısıyla üretilmediğine tanık olunmaktadır. Bu noktada kullanıcı beklenti ve arzuları ile üretilen konutların ne derece ihtiyaca cevap verebildiği noktasında bir takım sorunlar yaşandığı varsayılmaktadır (Ertürk-Özen, ? : 559-566).

Aile dayanışması ve yardımlaşmasının ifade ettiği anlama rağmen, yaşanan/üretilen metropol yaşamı, özellikle kullanıma sunulan konutun çekirdek aileyi teşvik ettiği, yalnız yaşama tercihlerini de kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu durumun en açık örnekleri TOKİ'nin konut uygulamalarında göze çarpmaktadır. Belediyelerin de konut uygulamaları bundan çok farklı değildir. Üretilen bu konut alanları, genellikle çekirdek aileyi teşvik ederken, konut alanlarında ise, kültür merkezlerinin yetersizliği, yeşil alan, ortak mekânı paylaşma ihtiya-

cının karşılanamaması ve aileleri koruyacak düzenlemelerinin bu mekânda gerçekleştirilmesinin zor olması gibi durumlar aileyi teşvik etmenin önündeki engeller olarak belirmektedir. Bu haliyle üretilen konutlar oturulan ve yaşanılan bir ‘ev’ olmanın ötesinde kent merkezinde birer ‘makine’yi (Demirağ, 2012: 50) andırmaktadır. Yine üretilen bu konutlar sosyal hizmetler açısından yaşlıların, özür-lüler ve çocukların bakımının aile içinde olmasını benimseyen anlayışlara da hizmet etmeyi zorlaştırmaktadır. Konutun sosyal boyutunu azaltan ve birçok işlevini yerine getirmesini engelleyen en önemli unsurlardan birisi de meskenin fiziksel mekânının küçük olmasıyla ilgilidir. Üretilen konutların büyük oranda brütte yalnızca 60-120 metrekare arası olması, ailenin sahip olması istenilen “fazla çocuk” şartını yerine getirmesini olumsuz etkilemektedir. İki odalı bir ev, ailenin ancak barınma ihtiyacını karşılayabilecek, dahası akraba ve komşuluk bağlarını korumaya hizmet etmeyi de olanaksız hale getirecektir (Keleş, 1996: 301). Aile fazla çocuk sahibi olsa dahi sağlıklı bir konut olmadan bu çocuklar; sağlık, eğitim ve sosyalleşme ihtiyaçları böylesi bir ev ortamında nasıl sağlayabileceği tartışmaya açık bir soruya karşılık gelmektedir. Buna bir de kentte sosyal donatı imkânlarının yetersiz olması eklendiğinde bahse konu sorunların katlanarak devam ettiği fark edilecektir. Kentin kendisinin böylesi bir duruma imkân vermediği düşünüldüğünde, Türkiye gibi ülkelerde konut da sadece barınmaya hizmet ediyorsa bu durumda aile dayanışması, sosyalleşme ve sağlıklı bir konut varlığından bahsedilmesini zorlaştıracaktır. Kültür mekânlarıyla geniş kent parkları, yürüyüş ve spor vb. alanlarıyla imkânı güçlü olan kentler, ev yetersiz olsa dahi kentin bizzat kendisi evin ihtiyacını ve sosyalleşme imkânını bir dereceye kadar karşılayabilecektir. Bu imkânlardan mahrum bölgelerde ve konutlarda müreffeh ve huzurlu aile, sağlıklı nesil ya da gelecek yetiştirilmesinin görece daha zor olacağı görülmektedir.

Sonuç

Dumon’un tanımlamasıyla dünyada üç farklı aile politikası vardır. Bunlardan ilkinde aileyi güçlendirmek esas olarak kabul edilmekte, özellikle ailenin düzenli bir gelir sahibi olabileceği meslek edindirme ve istihdam politikaları öncelenmektedir. İkinci model olarak aileye eğitim ve danışmanlık hizmeti sunma yoluyla aile refahını artırıcı ve geliştirici hizmetlere katkı sağlaması hedeflenmektedir. Üçüncü olarak da, ailenin yerini bazen tam zamanlı genellikle yarı zamanlı olarak alan aile dışı destek kurumları ile -kreş, yaşlı bakımevi, yuva- aileye destek sağlanması çalışmalarıdır. Özellikle 1980’lerden sonra Av-

rupa’da yeni sağ iktidarların eliyle uygulamaya konan neo-liberal uygulamalar daha ziyade geleneksel refah devleti anlayışında var olan aileye direkt destek sağlayacak uygulamaların aksine ki bu durum büyük oranda 1. ve 2. model uygulamaların kısmen askıya alınması anlamına gelmekteydi. Bu durum özellikle 1980 sonrası dünya ekonomilerinin neredeyse her on yılda bir derin ekonomik krizlerden geçtiği bir toplumsal zeminde, aile yapılarının ciddi manada zarar görmesine zemin hazırlamıştır. Neticede boşanmış, parçalanmış yahut tek ebeveynli/çok ebeveynli aileler yaygınlık kazanmış, evlilik oranları azalmış, doğurganlık pek çok Avrupa ülkesi için endişe verici boyutlara ulaşmış, hâsılı aile yapısı ciddi bir değişime ve beraberinde erozyona maruz kalmıştır (Çoban-Özbesler, 2009: 31-42). Benzeri bir tehlike ülkemizde uygulana gelen aileye dönük sosyal politikalar için de söz konusu olabilecektir. Nitekim Dumon’un aile politikaları tasnifine göre ülkemizde hâli hazırda büyük oranda ailenin kendi ekonomik ve sosyal imkânları ile ayakta kalabilmesini sağlayacak programlar uygulanmamaktadır. Daha ziyade aileye akut çözümler getiren ve maddi yardımlar ekseninde şekillenen bir aile destek programı uygulanmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak aileyi ekonomik ve sosyal açıdan devlete ve dolayısıyla yardıma bağımlı hâle getirmekte; zamanla aile üyelerinin atıl duruma gelmesine yol açabilmektedir. Aslında Muhafazakâr düşüncenin temeli, aileye sunulacak sosyal hizmet ve refah politikalarının bağımlılığı azaltan ve ailenin toplumda doğal hâliyle var olabildiği bir sosyal duruma dayanmaktadır. Dolayısıyla aileyi merkeze alarak üretilen ve kolayca ulaşılabilen uygulamalar, toplum içinde ailenin konumunu zedeleyecek, yapısına da zarar verecektir. Nitekim 1980 öncesi Avrupa’da yaşanan süreç tam da böylesi bir duruma karşılık gelmektedir.

Fakat hâli hazırda özellikle 2002’den itibaren muhafazakâr-demokrat bir kimlikle siyaset yürütmekte olan AK Parti hükümetinin aile uygulamalarına göz atıldığında klasik muhafazakâr yaklaşımdan daha farklı ve hatta karmaşık bir uygulama pratiğinin var olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak aileleri gerçek anlamda ve kapsamlı bir şekilde destekleyecek aile programları yeterince uygulamaya konulamamıştır. Bu alanda sağlanan olumlu gelişmeler de bu boşluğu doldurma noktasında eksik kalmaktadır. Türkiye’de gerek devlet eliyle gerek belediyeler kanalıyla gerekse de sivil toplum kuruluşları marifetiyle aileye yönelik yürütülmekte olan yardım çalışmalarında hâlâ ortak bir veri tabanı çalışmasının uygulamaya konamayışı, ister istemez yapılan sosyal destek çalışmalarının da maddi ya da manevi bakımdan ihtiyaç sahibi olan ailelere adaletli ve dengeli bir hizmet götürülmesinin önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye’de uygulanmakta olan aile hizmetlerinin koruyucu ve önleyici olmaktan ziyade sorun ortaya çıktıktan sonra çözüm arayıcı bir konumda olduğu gözlenmektedir.

Kentleşme mevcut hâli ile birçok sorunun nedenini oluşturmaktadır. Kentsel yığılma, aşırı nüfus ve metropolleşme hem toplumsallığı hem de aileyi tehdit eden bir unsur hâline gelmiştir. Toplumsal bağların zayıflaması, sosyalleşme imkânlarının mevcut kent açısından zor olması bireyselleşmeyi ve yalnız yaşama tercihini dayatırken, diğer taraftan aile akrabalık ve komşuluk dayanışmasını en aza indirmektedir.

Muhafazakâr anlayış aileyi önemserken, buna ait bir kentleşme ve konut üretememesi aileyi de zayıflatma gibi olumsuz bir sonuca yol açmaktadır. Yaşana gelen ve devasa boyutlara ulaşan kentleşme yerine, kent çalışanlarının da zaman zaman tasarladığı gibi kentte yığılma yerine planlı dağılmayı, tekeli bir yoğunlaşma yerine merkezsiz bir yapılanmayı, düzensizlik ve dağınıklık yerine yüksek bir birliğe sahip kentin oluşturulması ilkeler bağlamında tasarlamak gerekmektedir. (Mumford, 2007: 627, 652, 654) metropol kentinin organik sistemden mekanik sisteme, amaçlı büyümeden amaçsız yayılmaya doğru gerçekleşen bir değişim içinde olduğunu işaret etmektedir. Bu bizi dev kent kütleleri ile muhatap etmektedir. Bu yüzden kentleri idare edilebilir şekilde yeniden gruplamak gerekmektedir. Kent ve ev doğal olarak ilk yapılış dönemlerinde “tanrının evi” biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu ebedi değerleri temsil eden ve kutsalları açığa çıkaran bir yer olduğu için böyleydi (Mumford, 2007: 691). İnsanın ilk sığınağı ve son sığınağı da olacak hem konut hem de aile bu bağlamda yüce değerlerin ifadesini açığa çıkarırdı. Günümüzde ise bir yandan ailesizlik diğer yandan konutsuzluk birlikte yürüyen bir süreci ifade etmesi açısından manidardır.

Kentler “yaşanmaz” bir duruma en fazla göç ve plansızlık nedeniyle gelmektedir. Buna bir de etkin ve sosyal devletin yetersiz kalması eklenince ailesiz, evsiz, plansız devasa büyüklükte kentler karşımıza çıkmıştır. Yakın bir gelecekte bu eğilimin tersine çevrileceğine dönük bir gösterge elde mevcut değildir. Bu kentleşmenin etkisinin daha fazla çalışmaya konu edilmesi gerekmektedir. Ayrıca sanayi ve hizmet sektörünün götürüldüğü bölgelerde topluma sunulan bu yeni öğelerin aile yapısı ve değerler sistemini nasıl etkilediği de tespit edilmelidir. Ailenin sosyo-kültürel yapısı ile uyumlu mekânlar üreterek kişinin ailesine, akraba çevresine, komşularına dolayısıyla sosyal çevresine ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşması önlenmelidir. Daha çok göçlerle büyüyen

bu kentlerde, köy toplum yaşamından kent yaşamına katılma sürecinde yaşanan sorunlar ve yaşam değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar aile yaşantısında da gözlenmektedir. Yine küreselleşmenin etkisiyle, aileye dönük iyileştirmeler ve koruyucu önlemlerin bir kısmı terk edilmekte ve aile zayıflamaktadır.

Küreselleşmenin de etkilediği bu kentsel yaşamda, ekonomik anlayış tüm kamu hizmetlerini ticari meta olarak görmekte ve “vatandaş” yerine “müşteri” kavramını ön plana çıkarmaktadır. Dünyanın birçok yerinde, daha iyi eğitim, daha yaşanılır bir çevre, yaşanılır bir konut gibi temel ihtiyaçların karşılanması ancak maddi gücü olanların ulaşabildiği bir hizmete dönüşmektedir. Bunu engellemenin yolu da önce siyasa üretkenlerin sorumluluk almasından geçer.

Muhafazakâr anlayış aileye dönük vurguyu arttırırken, ailenin gittikçe zayıfladığını görmezden gelemeyecektir. Bu noktada yapılması gereken ise kentleşmenin de konutun da insani ilişkileri, aile ve komşuluk ilişkilerini sürdürmeye dönük olmasıdır. Bu da sürdürülebilir kentleşmeyi ve konut politikasını zorunlu kılmaktadır. Metropollerde ekonomik hayata bağımlılık, kişilerin gelirleri ile günümüz modern yaşamında gereksinimleri karşılayan uygun bir konutun fiyatı arasındaki büyük fark kişilerin bu konutlara ulaşmasını engellemektedir. Bunun sonucunda oluşan elverişsiz konut da sosyal hayata uyumu zorlaştıracığı ve aile ilişkilerinde olumsuzluklar oluşturacağı gibi ciddi sosyal çöküntülere neden olabilecektir.

Türkiye’de konut üretiminde etkin olan TOKİ’nin 59. ve 60. hükümet programlarına¹² uygun konut üretmesi gerekirken, üretilen konutun bu hedeflerin uzağında olduğu açık bir gerçektir. Bu hükümet programlarında; toplumun medeniyet dairesindeki konumunun üretilen konut bağlamında değerlendirileceği, ayrıca konut ve daha geniş anlamda teknik meselenin ötesine taşan anlamlar içerdiğini ve yaşanabilir kentleşmenin hükümetin temel öncelikler olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca şehirlerin sağlıklı ve temel alt yapısı tamamlanmış, çevre güvenliği taşıyan mekânları olması için gerekli çabanın gösterileceği vurgusu mevcuttur. Oysa küreselleşmenin etkisi ile kamu hizmetlerinin sosyal bütününün aşınması ve hizmetlerin piyasalaşması ile birlikte yaşanabilir ve sosyalleşmeye imkân tanıyan konutlar maddi ilişkiler ve güce indirgenmekte, bu da maddi gücü olanın bu hizmetlere ulaşmasına neden olmaktadır.

¹² T.C. 60. Hükümet Programı <http://www.belgenet.com/hukümet/program/59-3.html>, (15.12.2011)

Kaynaklar

- Adıgüzel, Y. (2012) 'Esenler'de Yaşamak, Memlekette Ölmek: 'Göç ve Kente Uyum Sürecinde Hemşehrilik', Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler'i Anlamak kitabı içinde, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul.
- Alkışer, Y. ve Yürekli, H. (2004) 'Türkiye'de 'Devlet Konutu'nun Dünü, Bugünü, Yarını', İTÜ dergisi/a, Cilt:3, Sayı:1, 63-74.
- Alver, K. (2010) Steril Hayatlar, Hece Yayınları, Ankara.
- Arı, O. (1979) 'Bir Sosyal Olgu Olarak Türkiye'de Kentlerde Konut Sorunu', Sosyoloji Konferansları Dergisi, 17, 88-93.
- Ayhan, A.T. (2007) 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset: 'AK Parti Örneği', Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bayraktar, E. (2007) Bir İnsan Hakkı Konut TOKİ'nin Planlı Kentleşme ve Konut Üretim Seferberliği, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Berköz, L. (2008) 'İstanbul'da Korunaklı Tek-Aile Konutları: Konut Kalitesi ve Kullanıcı Memnuniyetinin Belirlenmesi', İTÜ dergisi/a, Cilt:7 Sayı:1, 110-124.
- Buğra, A. (2011) 'Muhafazakârlık Arttıkça Kadın İstihdamı Düşüyor', 08.03.2011 tarihli Akşam Gazetesi, İstanbul.
- Çelik, A. (2010) 'Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik', İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:42, 63-81.
- Çoban, İ. A. ve Özbesler, C. (2009) 'Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler', Aile ve Toplum, Yıl:11, Cilt:5, Sayı:18, 31-42.
- Davis, M. (2007) Gecekondu Gezegeni, Metis Yayınları, İstanbul.
- Demirağ, D. (2012) 'Yarı Bellek: Kent ve Unutma', Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler'i Anlamak kitabı içinde, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul.
- Doğanay, Ü. (2007) 'AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış', Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62, 1.
- Erler, Ö. (2007) 'Yeni Muhafazakârlık, AKP ve 'Muhafazakar Demokrat! Kimliği'', Stratejik Araştırmalar Dergisi, 10, 126-132.
- Ertürk, Z. ve Özen, H. (?) 'Günümüz Toplu Konut Planlamasında Geleneksel Türk Evinin Uygulanabilirliği', <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/12793.pdf>
- Giddens, A. (2001) Sociology, Polity, UK.
- Gürel, T. (2007) Türk Siyasi Tarihinde 'Muhafazakârlık' Kimliği ve AKP Örneği İncelemesi, Marmara Üniversitesi İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Hablemitoğlu, Ş. (2009) Medyatik Hayırseverlik ve Muhafazakâr Popülizm Kısacasında 'Sosyal Haklar', Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Kitabı İçinde, Belediye-İş Sendikası Yayını, Ankara, 105-113.
- Harvey, D. (2003) Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2007) Umut Mekânları, Metis Yayınları, İstanbul.

- Kara, M. ve Palabıyık, H. (2009) 1980 Sonrası Türkiye’de Konut Politikaları: Toplu Konut İdare-
si Başkanlığı (TOKİ) Geçekondu Dönüşüm Uygulamaları.
- Karaaslan, F. O. (2011) Muhafazakâr Düşüncedeki Değişim ve Devamlılık: Adalet ve Kalkınma
Partisi Örneği, Mersin Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Mersin.
- Keleş, R. (1996) Kentleşme Politikası, 3. basım, İmge Yayınları, İstanbul.
- Keleş, R. (1988) ‘Dar Gelirli Kentliler İçin Bir Konut Edindirme Yöntemi: Evini Yapana Yar-
dım’, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:43, Sayı:1, 81-112.
- Konut Edindirme Rehberi (2010) TOKİ, Ankara.
- Metin, O. (2011) ‘Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar’,
Çalışma ve Toplum, 1, 179-200.
- Mumford, L. (2007) Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı
Yayınları, İstanbul.
- Önür, H. T. (2009) ‘Türkiye’de Muhafazakar Liberal Söylemin Yoksullukla Mücadele Açmazı:
Ne Muhafazakar Ne Liberal’, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde,
352-360.
- Simmel, G. (1950) The Metropolis and Mental Life, (In.) The Sociology of George Simmel, The
Free Press, New York.
- Simmel, G. (1950b) The Stranger, (In.) The Sociology of George Simmel, The Free Press, New
York.
- Şentürk, M. (2012) ‘İstanbul’da Göç, Yoksulluk ve Kentsel Dönüşüm’, Göç, Kentleşme ve Aidi-
yet Ekseninde Esenler’i Anlamak kitabı içinde, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir
Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, M. (2011) ‘Yenilemeye Karşı Sıhıhleştirme: Fener-Balat-Ayvansaray’da Kentsel Müda-
halelere Yaklaşımlar’, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, 395-422.
- Tür, Ö. ve Çıtak, Z. (2009) ‘AKP ve Kadın: Teşkilatlanma, Muhafazakârlık ve Türban’, Mülkiye
Dergisi, Cilt:XXX, Sayı:252, 259-274.
- Wirth, L. (1938) “Urbanism As a Way of Life” The American Journal of Sociology, Vol. 44, No.
1, pp. New York, pp.1-24.
- Yaman, Ö.M. ve Akyurt, M. A. (2013) “Sosyal Hizmete Kültürel Yaklaşım: 2011 Van Depremi
Örneği”, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 26. Sayı, 2013/1, 105-144.
- Yılmaz, H. (2006) Türkiye’de Muhafazakârlık, Aile, Din, Batı-İlk Sonuçlar Üzerine Genel Değer-
lendirme.
- http://www.aile.gov.tr/upload/mce/mevzuat/26.102011dibaile_ve_sosyal_politikalar_bkn._protok_olson..pdf, 04.02.1012.
- <http://www.belgenet.com/hukümet/program/59-3.html>, (15.12.2011) T.C. 60. Hükümet Programı.
www.toki.gov.tr. TOKİ Faaliyet Özeti, 23.02.2012.

